

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ
З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконав: здобувач вищої освіти
2 курсу, групи SoO2-M21z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Ольшевський Володимир Володимирович

Керівник:
Докучина Т.О., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	7
1.1. Психологічна характеристика емоційної сфери.....	7
1.2. Особливості розвитку емоційної сфери в онтогенезі.....	13
1.3. Характеристика розвитку емоційної сфери дітей з інтелектуальними порушеннями.....	20
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	29
2.1. Методика дослідження особливостей емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	29
2.2. Результати дослідження.....	38
2.3. Психолого-педагогічні умови розвитку емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.....	52
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема розвитку емоцій у дітей займає вагоме місце у психолого-педагогічних дослідженнях. Емоції та почуття супроводжують виконання діяльності, впливають на розвиток пізнавальних процесів, формування характеру та ін. Актуальною є визначена проблема й у галузі спеціальної освіти, оскільки діти з інтелектуальними порушеннями характеризуються своєрідністю емоційної сфери, рівень сформованості якої є одним із ключових факторів їхньої успішної соціальної адаптації. Тому стимулювання гармонійного розвитку емоційної сфери у дітей з інтелектуальними порушеннями є важливим завданням роботи з цими дітьми, вирішення якого сприятиме становленню особистості дітей.

Проблема розвитку емоційної сфери була предметом багатьох теоретичних та прикладних досліджень (І. Бех, Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Зінченко, Г. Костюк та ін.). Різні аспекти особливостей розвитку емоційної сфери у дітей досліджували Т. Кириленко, О. Кононко, Т. Котик, С. Максименко, С. Томчук, М. Федорова, М. Шпак та ін. Вченими вивчались питання особливостей розвитку емоцій в онтогенезі, вплив соціальних умов виховання та навчання на становлення емоційної сфери у дітей та ін.

Особливості розвитку і формування емоційної сфери дітей з інтелектуальними порушеннями досліджували: О. Вовченко, І. Лисенкова, Н. Кравець, М. Матвєєва, О. Прокопенко, О. Сундукова, О. Федосєєва, Т. Шипелік, С. Яковлева та ін. Науковий доробок вчених є досить значним та розкриває багато питань щодо особливостей емоційної сфери дітей цієї категорії. Все ж актуальними залишаються окремі аспекти її дослідження.

Вивчення проблеми розвитку та формування емоційної сфери дітей з інтелектуальними порушеннями є актуальним завданням спеціальної психології та педагогіки, що й обумовило вибір теми дипломного дослідження: «Особливості емоційної сфери дітей з інтелектуальними порушеннями».

Мета дослідження – розробити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови розвитку емоційної сфери у молодших школярів з інтелектуальними порушення у навчально-виховній діяльності.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз дослідження проблеми розвитку емоційної сфери дітей на основі вивчення психолого-педагогічної літератури.

2. Визначити специфіку розвитку емоційної сфери у дітей з інтелектуальними порушеннями.

3. Дослідити особливості емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та типовим розвитком.

4. Визначити специфіку розвитку емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями на основі порівняльного аналізу результатів дослідження.

5. Розробити та обґрунтувати психолого-педагогічні умови розвитку емоційної сфери у молодших школярів з інтелектуальними порушення у навчально-виховній діяльності.

Об'єкт дослідження – особливості розвитку емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями у навчально-виховній діяльності.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови розвитку емоційної сфери у молодших школярів з інтелектуальними порушення у навчально-виховній діяльності.

Методи дослідження:

теоретичні: вивчення літературних джерел, аналіз, синтез та систематизація теоретичних відомостей, узагальнення загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури;

емпіричні: констатувальний експеримент, бесіда, систематизоване спостереження, завдання-вправи на оцінку розуміння, впізнавання та відтворення емоцій, систематизація відомостей з метою визначення особливостей розвитку емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями;

статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Наукова новизна одержаних результатів дипломного дослідження полягає у тому, що:

уточнено класифікацію емоційних переживань;

досліджено особливості розвитку емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями;

розроблено психолого-педагогічні умови розвитку емоційної сфери у молодших школярів з інтелектуальними порушення у навчально-виховній діяльності.

Теоретичне значення роботи. Результати дослідження рівня та особливостей розвитку емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є доповненням до психологічних досліджень особистості при порушеннях інтелекту. Розроблені психолого-педагогічні умови розвитку емоційної сфери у молодших школярів з інтелектуальними порушення у навчально-виховній діяльності доповнюють дослідження корекційно спрямованого навчання та виховання учнів з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення одержаних результатів полягає у дослідженні особливостей та рівня розвитку емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та розробці психолого-педагогічних умов розвитку емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушення у процесі навчально-виховної діяльності. Результати дослідження можуть використовуватись спеціальними (практичними) психологами, педагогами (вчителями, асистентами вчителів, корекційними педагогами) спеціальних та інклюзивних закладів загальної середньої освіти для гармонійного розвитку емоційної сфери учнів з інтелектуальними порушеннями у процесі навчання та виховання; здобувачами вищої освіти при вивченні психології дитини з інтелектуальними порушеннями, психологічному супроводі інклюзивної освіти, корекційної психопедагогіки, а також у процесі проходження

психолого-педагогічної та виробничої фахової педагогічної практики у спеціальних та інклюзивних закладах освіти.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на звітній конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2022 н.р. Результати дослідження також були апробовані у науковій публікації в збірнику студентських наукових праць.

Дослідження проводилося на базі КЗ «Староприлуцька спеціальна школа» Вінницької обласної Ради та КЗ «Турбівський заклад ЗЗСО І-ІІІ ступенів №1» Вінницького району, Вінницької області. У дослідженні брало участь 24 учні з інтелектуальними порушеннями 3-4-х класів та 26 учнів з типовим розвитком 3-го класу.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (54 найменування). Загальний обсяг дипломної роботи 76 сторінок, з них – 70 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями представимо у наступних висновках:

Емоції та почуття є специфічним способом реагування людей на зміни, що відбуваються в оточуючій дійсності або у внутрішньому світі. Вони стимулюють діяльність людини, наповнюючи її ставленням до предметів, речей, людей, позитивними емоційними реакціями на різні життєві події, або ж пригнічують активність, викликаючи небажання виконувати діяльність, спілкуватись з оточуючими та ін. Рівень та особливості активності людини, значною мірою визначаються емоційним реагуванням. Емоційна сфера забезпечує здатність розуміти власні емоції та почуття, а також розпізнавати емоції і почуття інших людей, усвідомлювати свій внутрішній стан, контролювати свою поведінку.

Емоції розвиваються від народження дитини протягом всього життя, збагачуючи емоційно-чуттєву сферу. У немовлячому віці визначається виражена емоційна реактивність. Дошкільний вік характеризується вивченням емоційних еталонів. Молодший шкільний вік сприятливий для розпізнавання та розрізнення емоційної міміки обличчя людей. У підлітковому віці формується система оцінки емоцій на основі засвоєння відповідних еталонів, а в юнацькому - розрізнення власних емоцій при їх високій виразності. У дорослих людей емоції розвиваються в напрямі управління та усвідомлення відповідальності за емоційні прояви. Закладені у дитячому віці основи для розвитку емоційної сфери є важливими для її подальшого особистісного та соціального розвитку.

Порушення емоційної сфери у дітей з інтелектуальними порушеннями є вторинними. Особливості емоційної сфери у цих дітей проявляються у відставанні її розвитку, лабільності емоцій, їхній недостатній диференціації та ін. Недорозвиток емоцій та почуттів у дітей з інтелектуальними порушеннями має негативний вплив на пізнавальну активність, процес навчання та успішність. Своєрідність розвитку емоційної сфери дітей з інтелектуальними

порушення обумовлений як особливостями пізнавального розвитку, так й умова виховання. Це актуалізує необхідність корекційно-розвиткового впливу, спрямованого на розвиток емоційної сфери у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Метою констатувального етапу дослідження було визначити особливості розвитку емоційної сфери у дітей молодшого шкільного віку. На основі аналізу літературних джерел було визначено основні критерії та показники розвитку емоційної сфери у молодших школярів. зокрема: розуміння сутності понять, які позначають емоцій; розуміння емоцій інших людей; довільність та якість відтворення емоційних станів; специфіка емоційних проявів учнів.

Для якісної оцінки емоцій учнів з інтелектуальними порушеннями використовувався комплекс методик для цілісного дослідження емоційної сфери, максимально широкого вивчення різних емоційних параметрів. У дослідженні брало участь 24 учні з інтелектуальними порушеннями 3-4-х класів та 26 учнів з типовим розвитком 3-го класу.

За результатами дослідження високий рівень розвитку емоційної сфери було виявлено лише у дітей з типовим розвитком (37,1%). Середній рівень розвитку емоційної сфери спостерігався у 30,56% учнів з інтелектуальними порушеннями та у 57,77% учнів з типовим розвитком. Низький рівень розвитку було виявлено у 69,44% учнів зі інтелектуальними порушеннями та лише у 5,13% учнів з типовим розвитком. Результати дослідження засвідчили переважання низького рівня розвитку емоційної сфери у молодших школярів з інтелектуальним порушеннями. У порівнянні з однолітками з типовим розвитком вони мають значно менший обсяг емоційно-чуттєвого досвіду, словникового запасу, слів, що позначають емоції, не розуміють сутності емоцій, відчувають значні труднощі розпізнавання емоцій інших людей, також характеризуються недостатньою довільністю та не чіткою виразністю відтворення емоцій, використовують малу кількість експресивних ознак. Також у дітей наявними є патологічні прояви емоцій, зокрема ейфоричний та дисфоричний емоційні стани, вони не контролюють своїх емоцій, схильні до

імпульсивності у поведінці. Отримані результати констатувального експерименту обумовили необхідність пошуку ефективних шляхів її розвитку у процесі навчально-виховної діяльності.

Метою формувального етапу нашого дослідження була розробка та обґрунтування психолого-педагогічних умов розвитку емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушення у навчально-виховної діяльності. Такими психолого-педагогічними умовами розвитку емоційної сфери у молодших школярів з інтелектуальними порушення були визначені наступні: створення атмосфери освітнього комфорту для учнів; забезпечення емоційності навчального процесу; розвиток емоційної сфери учнів у позакласній діяльності, що передбачає спільну діяльність педагога та психолога; партнерська взаємодія з батьками, спрямована на гармонійний розвиток емоційної сфери дітей.

Ефективність реалізації визначених умов передбачає створення емоційно збагачувальної атмосфери в освітньому процесі, використання різних методів, форм та прийомів навчання дітей з метою розвитку їхньої емоційності, впровадження програми тренінгових занять, спільну діяльність різних фахівців закладу та батьків.

Перспективу дослідження вбачаємо передусім у апробації розроблених умов та визначенні динаміки розвитку емоційної сфери учнів з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко О.В. Емоційно-ціннісна складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/10114/1/%D0%92%D0%B0.pdf>.
2. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 308 с.
3. Вовченко О.А. Концептуалізація феномену емоційного інтелекту підлітків з порушеннями інтелектуального розвитку: монографія. Київ : ПП «ЮНІСОФТ», 2021. 450 с.
4. Гаврилов О.В. Емоційне підкріплення як ефективний фактор формування мовлення у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2011. № 17. С. 41-48.
5. Гуд Г.О. Негативні переживання дітей молодшого шкільного віку: психодіагностичний контекст досліджень. *Актуальні проблеми психології*. URL : <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v9/i11/38.pdf>
6. Дефектологічний словник: навч. посіб. / за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова; упоряд. В.М. Тімашова. Київ : «МП Леся», 2011. 528 с.
7. Дмитрієва С.М., Гуменюк Т.М. Діагностика особливостей емоційно-вольової сфери молодших школярів як умова підвищення професійної компетентності дитячого психолога. *Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи*. 2015. С. 32-35.
8. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. Київ : Либідь, 2005. 464 с.
9. Калюжна Ю.І. Психологія взаємодії вчителя з учнями у педагогічному процесі. *Постметодика*. 2010. №6. С. 22-25.
10. Карабаєва І. Лови момент, або формуємо цінності дошкільників у дитячому садку. *Спеціалізований журнал Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. №10. С. 17-23.

11. Клевака Л.П., Гришко О.І. Емоційний розвиток особистості як умова формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters* : collective monograph. Riga : Baltija Publishing, 2021. Vol. 1. P. 351-366.

12. Клименко А.О. Шляхи розвитку емоційного інтелекту учасників освітнього процесу. *Pedagogy*. 2010. URL : <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.15.30.html>.

13. Коваленко В.Є. Особливості діагностики емоційного розвитку розумово відсталих молодших школярів у контексті різних науково-теоретичних підходів. *Наука і освіта*. 2013. №1-2. С. 48-51.

14. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посібн. Київ : Освіта, 1998. 255 с.

15. Котик Т. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон. 2020. 192 с.

16. Котик Т. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів як обов'язковий освітній результат Нової української школи. *Освітні обрії*. 2020. № 2. С. 20-26.

17. Коць М.О., Ятчук Т.М. Специфіка діагностики емоційно-вольової сфери дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2018. Вип. 1(2). С. 51-55.

18. Кочерга О. Психофізіологія емоційно-почуттєвого благополуччя дошкільника. Дитячий садок. Спецвипуск за матеріалами Всеукраїнського Дня Дошкільця. 2010. № 25 (553). С. 8-12.

19. Лисенкова І. Проблема емоційного розвитку дітей з когнітивними порушеннями. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 4. С. 182-185.

20. Лисенкова І.П. Розвиток емоційної сфери молодших школярів з порушеннями розумових функцій засобами арт-терапії *Освіта осіб з*

особливими потребами: шляхи розбудови. 2018. №14. Том 1. URL : <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/72>

21. Малімон Л.Я. До проблеми діагностики емоційності як властивості особистості. *Практична психологія та соціальна робота.* 2002. № 7. С. 59-65.

22. Мельничук І.В. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. *Наука і освіта.* 2002. № 5. С. 42-44.

23. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івані Огієнка, 2014. 260с.

24. Мухіна Л.М., Шевченко В.В. Психологічні особливості прогнозування розвитку осіб з особливими потребами: особистісний аспект : монографія. Миколаїв : Іліон, 2019. 130 с.

25. Олійник О.М. Культивування емоційної культури як ціннісної потреби дитини дошкільного віку. *Інноватика у вихованні.* 2018. Вип. 7. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/iryna_polishchuk,+%D0%9E%D0%BB%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%BA+%D0%9E.+%D0%9C..pdf.

26. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2011. 376 с.

27. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : «Академвидав», 2015. 448 с.

28. Портницька Н.Ф., Тичина І.М. До питання проявів страхів та тривожності у дітей з розумовою відсталістю. *Лікарська справа.* 2017. № 7(114). С. 116-122.

29. Прокопенко О.А. Психологічні особливості розвитку емпатії підлітків з розумовою відсталістю. *Вісник післядипломної освіти.* 2011. Вип. 3. С. 435-440.

30. Психологія : навч. посіб. / наук. ред. О. В. Винославська. Київ : ІНКІС, 2005. 351 с.

31. Розвиток емоційного інтелекту в закладі загальної середньої освіти / автор-укладач Г. І. Савонова. Лисичанськ, 2021. 70 с.

32. Савченко Ю.Ю. Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 12. С. 12-16.
33. Семків Х.Б., Сидорик Ю.Р. Особливості емоційного стану молодших школярів з різним рівнем успішності виконання навчальних завдань. 2011. URL : https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/9_2011/57.pdf
34. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталого дитини : підручник. Київ : Знання, 2008. 359 с.
35. Спеціальна психологія. Тексти : навч. посіб. / за ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 1999. Ч. I. 158 с.
36. Спеціальна психологія. Тексти : навч. посіб. / за ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2001. Ч. II. 140 с.
37. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології / за ред. Н.М. Стадненко. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ. 2002. 200 с.
38. Сухомлинський В.О. Живопис. Вибрані твори. В 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 557-565.
39. Сухопара І. емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів на уроках літературного читання. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2002. № 2. С. 165-172. URL : <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.23>.
40. Терещенко Л.А., Карабаєва І.І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. 2019. Вип. 33. С. 214-234.

41. Томчук С. Динаміка негативних психічних станів у молодших школярів та шляхи їх трансформації. *Психологія і суспільство*. 2005. №3. С.101-108.
42. Трофаїла Н.Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Науковий вісник мну імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 1.45. С. 155-158.
43. Ульянова В.С. Педагогічні умови виховання емоційної сфери молодших школярів засобами театрального мистецтва. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. LXXXIII. Т. 1. С. 103-107.
44. Федорова М.А. Особливості емоційного розвитку сучасних дітей в аспекті становлення міжособистісних взаємин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2020. Вип. 1 (46). С. 133-137.
45. Федосєєва О.А. Особливості розвитку емоційної сфери розумово відсталого дитини. *Молодий вчений*. 2013 № 3 (50). С. 446-447.
46. Філіпчева Г.О., Сундукова О.О. Деструктивні складові емоційної сфери особистості розумово відсталих підлітків як передумова соціальної дезадаптації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2009. Вип. 15. С. 109-115.
47. Шевчук А. Творче освоєння дитиною світу культури. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. №12. С. 4- 10.
48. Шибецька В.В., Кравець Н.П. Формування та корекція емоційної сфери розумово відсталих учнів молодшого шкільного віку. *Молодий вчений*. 2015. № 5 (20). Ч. 4. С. 15-18.
49. Шипелік Т.В. Особливості розвитку емоційної сфери підлітків з легкою розумовою відсталістю. URL : <http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/3592/1/%D0%A8%D0%B8%D0%BF%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%BA%204.pdf>

50. Шпак М.М. Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці. *Психологічні перспективи*. 2017. № 29. С. 234-244.

51. Яковлева С.Д. Вплив емоційно-мотиваційної сфери на навчальну діяльність дітей з порушеним інтелектом. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2019. № 38. С. 214-233.

52. Яковлева С.Д., Федорова Т.М. Стан сформованості емоційної сфери в дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями. *Актуальні питання корекційної педагогіки (педагогічні науки)*. 2019. Вип. 12. URL : <https://aqce.com.ua/vipusk-n12-2019/current-state-of-emotional-and-volitional-sphere-in-primary-school-children.html>

53. Izard C.E. Emotion theory and research: highlights, unanswered questions, and emerging issues. *Annu Rev Psychol.* 2009. 60. P.1-25. URL : 10.1146/annurev.psych.60.110707.163539.

54. Malik F, Marwaha R. Developmental stages of social emotional development in children. *StatPearls*. 2022 URL : <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK534819/>